

Studiul medicinei la Academia Domnească de la Sf. Sava

Prin înființarea Academiei Domnești de la Sf. Sava, învățământul bucurăștean a fost înzestrat cu o „școală înaltă de obște pentru școlarii locnici și străini”. Programul cuprindea studiul clasiciilor greci și „un întreg învățămînt științifico-filosofic”¹.

Instituția creață era la un nivel „corespunzător acelui al unei facultăți de arte liberale (*facultas artium*) din universitățile apusene”², iar din Orient se putea compara numai cu Academia patriarhiei din Constantinopol. Doctorul Alexandru Helladius, om de cultură care umblase pe la multe școli înalte din Europa, prezent la București prin 1713, declară în cunoscuta sa lucrare că școala bucurășteană își merita deplin titlul de Academie: „Neque mirum est Bucurestiam Academiam vocare”³.

Inființarea Academiei Domnești a coresponsat necesităților culturale interne ale țării din acel moment de unică înflorire, dar totodată și unor nevoi politice de afirmare în afară, deoarece Constantin Brâncoveanu „înțelegea să-și întărească domnia și prin asemenea acțiuni culturale de mare prestigiu”⁴.

Dat fiind caracterul tot mai pronunțat laic, după 1707, al studiilor, printre care filozofia neoaristotelică și științele se afirmau în dauna teologiei, s-a pus întrebarea care erau științele studiate?⁵ Din documentul intitulat „Rinduiala dascăllilor de la Sf. Sava din București” întocmit cu prilejul reorganizării Academiei, în 1707,⁶ prin grija patriarhului Hrisant, rezultă că se predă filozofie, literatură clasică greacă, gramatică și ortografie. Din actul oficial lipsesc științele pozitive, care totuși s-au predat la Sf. Sava, și dintre ele, cel puțin, geografia și medicina.

Cind am concretizat pentru prima oară concluziile la care ajunsem în studiind această problemă,⁷ arătam că obiectele de studiu trecute în

¹ M. Berza, în *Istoria României*, III, p. 263.

² I. Ionașcu, *Academia domnească de la Sf. Sava din București, factor de propagare a culturii în Peninsula Balcanică pînă la 1821*, în *Analele Universității București (Istorie)*, XVI (1967), p. 64.

³ Al. Helladius, *Status praesens Ecclesiae graecae*, [Altori], 1713, p. 17.

⁴ I. Ionașcu, *Cu privire la data înființării Academiei domnești de la Sf. Sava din București*, în *Studii XVII* (1964), nr. 6, p. 1271.

⁵ Idem, *Academia domnească* ... p. 45.

⁶ Ibidem

⁷ N. Vătămanu, *Inredîmîntul medical la Academia Domnească din București*, în *Revista Înredîmîntului Superior*, 1966, nr. 7, p. 59. Idem, *De la începuturile medicinelor românești*, București, 1966, p. 216.

„Rinduială” erau subvenționate din fond public, de vîstierie aşadar, în timp ce celelalte, în special medicina, cu mare probabilitate din fondurile proprii ale domnitorului, de la cămară. Făcind această afirmație mă conduceam după alte situații similare. În bogatul și documentatul său studiu monografic, recent apărut, asupra Academilor domnești, cercetătoarea Ariadna Camariano-Cioran⁸ recunoaște că se predă geografia precum și unele cursuri de medicină teoretică.

Dar în această privință socotesc că sunt necesare unele precizări.

Academia Domnească de la București fusese organizată avându-se în vedere două ilustre modele: Facultatea de arte de la Padova și Academia patriarhiei constantinopolitane. La ambele instituții se predă medicina. P. P. Panaitescu a arătat că Dimitrie Cantemir studiase la Constantinopol, între altele, și medicina, având profesor pe Alexandru Mavrocordat⁹. De altfel Cantemir însuși menționa în „Istoria imperiului Otoman” că Mavrocordat îl fusese dascăl de filozofie, teologie și medicină. Meritul de a fi căutat să afle dacă la Academia Domnească de la Sf. Sava s-au predat și cursuri de medicină, îl revine lui Victor Papacostea. El scria: „Programele [Academiei] au instaurat în viața societății românești, într-o formă oficială, de stat, cultul pentru clasicismul greco-roman, pentru disciplinele filozofice și, după unele izvoare, chiar pentru medicină”¹⁰. V. Papacostea a mai revenit asupra ipotezei sale, într-un alt studiu,¹¹ unde scria că Teodor din Trapezunt și Nicolae Kerameus aveau „meritul de a fi introdus învățămîntul coridalean (...) în țările române și, foarte probabil, și pe cel medical”.

Din nefericire, el nu a mai avut timp să-și continue și să-și definitiveze cercetările în această direcție.

Propriile mele investigații m-au dus la concluzia că într-adevăr la Sf. Sava s-au predat cursuri de medicină teoretică, aşa cum am afirmat în studiile mai sus citate.

În prezent și cea mai recentă istorie a Academilor domnești admite existența cursurilor de medicină, desigur elementare de inițiere în talnele disciplinei¹². Este un punct cîștigat pentru istoria medicinelor românești, lucru care ne bucură, mai ales că alți istorici laudă Academia ca un centru de cultură laică, dar nu menționează medicina printre obiectele studiate¹³.

Și totuși, mărturia lui Helladius, invocată repetat și folosită cu încrежere, este categorică. El afirmă că nicăieri în altă parte a Orientului nu se mai predă medicina, în afară de București: „Medica studia in his Gymnasiis, vel universitatibus ut ita loquar si Burevestrum excipies, planè ignorantur”¹⁴. (Studii medicale în aceste gimnazii sau mici uni-

⁸ Ariadna Camariano-Cioran, Academile domnești din București și Iași, București, 1971, p.182, 183.

⁹ P. P. Panaitescu, Dimitrie Cantemir, Viața și opera, București, 1968, p. 41.

¹⁰ V. Papacostea, Doi burzleri și lui Petru cel Mare la școlile din București, în Studii, XIV (1961), nr. 1, p. 116.

¹¹ Idem, Manuscrisse grecești din arhive străine relative la istoria românilor, în Revista Arhivelor, IV (1961), nr. 2, p. 281.

¹² A. Camariano-Cioran, op. cit., p. 193.

¹³ I. Ionăscu, Academia domnească..., p. 45.

¹⁴ Al. Helladius, op. cit., p. 17.

versități, cum li se mai spune, în afară de București, nu se pomenesc). Lucrul acesta a fost scos în relief și de un recenzent al lucrării, în „Journal des Scavans” din iunie 1714.

Același Helladius ne arată cine erau profesorii și anume cei trei medici ai curții domnești. Cităm: „Nam adsunt philosophie et theologiae professores duo, praeter episcopum et duo hypodidascalii, quos latine magister vocamus. Medici etiam Principis tres et quidem modernus Archiastrar Italus est, qui locum Comneni occupant”¹⁵. (Sint doi profesori de filozofie și teologie, afară de episcop, și doi hipodidascalii, care se numesc pe latinește maștri. Mai sunt apoi și trei medici domnești, dintre care cel mai nou este un italian, care a venit în locul lui Comnen). În continuare ni se arată că numărul invățătorilor trecea de 200.

Asadar cei trei medici domnești erau profesori ai Academiei. Deși Helladius nu le spune numele, cel puțin italianul care a înlocuit pe Comnen este fără îndoială Bartolomeo Ferrati; dintre ceilalți doi, unul era Pantaleon Calliarchi, dar nu Pylarino care plecase din țară în 1708.

Și în privința lui Ioan Comnen este necesară o lămurire: el s-a călugărit și a părăsit slujba de medic domnesc încă din 1702, așa cum arată „Condica Vistieriei”¹⁶. Ferrati însă a sosit în țară, la curtea lui Brâncoveanu, abia peste șase ani, în 1708. Prin urmare Ferrati nu l-a putut înlocui pe Comnen în slujba de medic al curții. Trebuie doar să admitem că l-a înlocuit numai în slujba de profesor la Academia Domnească. Astfel lucrurile apar cît se poate de limpide¹⁷. Totuși cercețătoarea A. Camariano-Cioran, în monografia citată, nu admite că Ioan Comnen ar fi fost profesor la Sf. Sava, invocind lipsa de documente convingătoare. Argumentul produs aci, credem că va fi socotit pe deplin satisfăcător și că se va ralia punctul nostru de vedere.

Dar domnia sa mai face însă o afirmație, după părerea noastră cam prea categorică. Cităm: „Noi credem că medicii domnești nu predau nici un curs la Academia Domnească; ei îngrijeau numai de bolnavi”¹⁸. Dar de care bolnavi? La 150—200 de elevi erau necesari trei medici? Și asta cind? În 1713? Academia era totuși o școală și nu un spital! Hotărât lucru, ni se pare prea îndrăzneață asertiunea...

În schimb, autoarea monografiei citate face o altă declaratie surprinzătoare, în pofta aceleiasi lipse de documente invocate. Cităm: „Putem afirma că noțiuni elementare și inițiere în tainele acestei discipline a dat elevilor săi Marcos Porfiopoulos, după „Aforismele” lui Hipocrat și după Galenos, ale căror opere le tradusese și le interpretase în neogreacă”¹⁹. Reținem din această frază inadvertența că Marcu ar fi tradus

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ N. Vătămanu, De la începuturile p. 182.

¹⁷ De altfel Comnen fusese făcut mitropolit de Sâde în 1705. Este de crezut că măcar o vizită a făcut acolo, dacă nu a rămas căva timp pe loc. Tot din 1705 iulie 28 datează ultima sa epigramă de laudă către Brâncoveanu cu prilejul cădirii unei fintini. Il regăsim ca mitropolit al Dristei în octombrie 1711. (cf. Olgă Cîranci și P. I. Cernovodeanu, Contribuții la biografia și opera lui Ioan (Ierotei) Comnen, în Balkan Studies, 12, 1, 1971, Tessalonici).

¹⁸ A. Camariano-Cioran, op. cit., p. 193.

¹⁹ Ibidem.

,operele“ sau „opera“ lui Galen, cind el nu a făcut decit să tălmăcească niște comentarii ale lui, la Aforismele lui Hipocrat, și acelea numai parțial.

Dar să cităm mai departe : „Marcos Porfiropoulos nu era medic, dar în acea vreme profesorii erau considerați omnisciienți și fiindcă cursurile de medicină teoretică pe atunci erau în strânsă legătură cu fizica și științele naturii (...) el putea predă deci și un curs teoretic de medicină“²⁰.

Este bizară această interpretare, pe care o respingem, fiindcă se îndepărtează de adevăr. În realitate lucrurile stau astfel. Marcu Porfiropol a întreprins traducerea „Aforismelor“ în limba neo-greacă între anii 1710 și 1714. El însuși spune²¹ că Răducanu Cantacuzino, care i-a comandat traducerea, era pe atunci mare comis. Răducanu a deținut această demnitate între cei patru ani arătați²². Lucrarea i-a fost impusă și Marcu n-avea de ce să-i mulțumească lui Răducanu Cantacuzino, aşa cum afirmă autoarea monografiei²³. Însăși traducătorul, Porfiropol, declară : „Desigur că m-am impotrivat că mi-a stat în putere de a primi această sarcină, care atrăgea asupra mea destulă primejdii“²⁴.

Mai mult chiar, Marcu nici nu și-a terminat traducerea „Aforismelor“ pe care o începuse, folosindu-se, probabil, de un model grecesc și adoptând următoarea normă : mai întii dădea textul lui Hipocrat în elină clasică, urmat de traducerea în neo-greacă și sfîrșind fiecare Aforism cu comentariul lui Galen. Din cele șase cărți, însumind 409 Aforisme, Marcu a tradus numai pînă la cartea a cincea, Aforismul 23. Restul de 180 de Aforisme doar le-a transcris după textul lui Hipocrat, fără să mai dea traducerea în neo-greacă și nici comentariile lui Galen. În asemenea condiții, lucrarea astfel trunchiată este evident că nu mai poate slui ca material de studiu.

De altfel nici nu este de crezut că Răducanu Cantacuzino să-i fi cerut lui Marcu să facă traducerea pentru Academie. La vremea aceea relațiile dintre Cantacuzinești și Brincoveni erau încordate și Răducanu nu avea de ce să ajute Academia, contribuind astfel la gloria vîrului său. De altfel și fratele său, viitorul domnitor Ștefan Cantacuzino, îi comandaște lui Marcu traducerea în neo-greacă a unei părți din opera lui Procopiu din Cezarea,²⁵ cu toată probabilitatea pentru îmbogățirea bibliotecii lor personale, cantacuzinești.

Dar să revenim la „Aforismele“ lui Hipocrat. Această „biblie a medicilor“, cum era numită în vremea veche, a fost studiată la Sf. Sava, în cadrul cursurilor teoretice de medicină. Nu însă după traducerea românească,²⁶ aşa cum am fost inclinat să cred la un moment dat, făcind o „prespunere“, care la autoarea monografiei în discuție a devenit chiar o „afirmație“, lucru cu totul deosebit. Aforismele au putut fi

²⁰ Ibidem.

²¹ Sofocle Oeconomos, *Peri Merous ton Kypriu*, Atena, 1843, p. 10.

²² Teodora Rădulescu, *Liste de dredgătorii din caselor din Țara Românească* (în ms.).

²³ A. Camariano-Cioran, op. cit., pp. 193, n. 389.

²⁴ Traducerile din grecește sînt făcute de prof. I. Spiridonakis.

²⁵ A. Camariano-Cioran, op. cit., p. 258.

²⁶ P. I. Cernavodeanu, N. Vătămann, *La première traduction des „Aphorismes“ d'Hippocrate en langue roumaine (XVIII-e siècle)*, *Revue des études sud-est européennes*, X (1972), nr. 3, p. 491–510.

comentate în grecește, de către doctorul Bartolomeo Ferrati, cunosător al acestei limbi, fiindcă a comentat Aforismele era o treabă de doctor și nu de dascăl de științe naturale !

Să mai adăugăm pentru o cit mai deplină lămurire a problemei în discuție că Brâncoveanu dorea să reformeze Academia de la Sf. Sava încă din 1700, cind primise unele propuneri, din partea lui H. W. Ludolf, de la Halle,²⁷ propuneri care n-au putut fi acceptate. Dar în 1707 s-a procedat la reorganizarea instituției și tot atunci a fost adus de la Smirna doctorul Bartolomeo Ferrati. Prin el s-a introdus, credem noi, studiul teoretic al medicinei la Sf. Sava, constând din comentarea textelor clasice medicală.

Soarta acestor cursuri a fost legată de aceea a lui Brâncoveanu. După căderea domitorului și după fuga arhiatului său, cursurile de medicină au fost abandonate.

Strălucind efemer, ele au contribuit la gloria culturală a epocii brâncovenesti și au rămas în amintirea celor cu iubire de țară ca un ideal spre care au năzuit, peste 60 de ani, înimoului Alexandru Ipsilanti și medicul său Manasse Eliade, dar fără succese.

Etude de la médecine à l'académie princière de „Sfintul Sava“

RÉSUMÉ

A l'Académie Princière de „Sf. Sava“ de Bucarest on a enseigné, probablement dès 1707, des cours de médecine théorique comportant l'interprétation des aphorisme d'Hippocrate, commentés par Galien. Un médecin grec, qui avait étudié à Oxford et Halle, Alexandre Helladius, établi à Bucarest, a laissé des informations précises sur ces cours en son œuvre „Status praesens Ecclesiae graecae“. Nous sommes informés d'ici que les médecins de la cour princière, au nombre de trois, enseignaient des cours de médecine.

Influencés par eux, on a entrepris à Bucarest la traduction des „Aphorismes“ du grec ancien en néo-grec, et, indépendamment, du néo-grec en roumain, celle-ci étant la première traduction d'une œuvre d'Hippocrate en notre langue.

²⁷ Ed. Winter, *Die Pflege der West- und Südslawischen Sprachen in Halle, in 18. Jahrhundert*, Berlin, 1954, p. 149.